

Potrzeby edukacji dla bezpieczeństwa społeczności lokalnej – aspekt aksjologiczny, psychologiczny oraz wybrane akty normatywne

JOLANTA MARTUSZEWSKA
MGR

Akademia Marynarki Wojennej, Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich
e-mail: jolantahmartuszevska(at)gmail.com

Słowa kluczowe poczucie bezpieczeństwa, aspekt aksjologiczny, aspekt psychologiczny, potrzeby ludności lokalnej, akty normatywne

Abstrakt Każda jednostka powinna zdobyć umiejętność przewidywania i unikania zagrożeń, a także nauczyć się, jak radzić sobie w sytuacjach niebezpiecznych i kryzysowych, m.in. przez ich właściwy osąd oraz ocenę swoich możliwości. Problemem jest dokonanie przełomu w dostrzeganiu zagrożeń, a także odpowiednie edukowanie społeczeństwa i przygotowanie do życia. Konieczna jest zmiana sposobu myślenia na temat potencjalnych zagrożeń zarówno w wymiarze globalnych, jak i w sferze lokalnej. Nie do przecenienia jest właściwa edukacja, wpisująca się w realizację podstawowej potrzeby człowieka – poczucia bezpieczeństwa. Celem artykułu jest próba uporządkowania wiedzy w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa, uwzględniając jej aksjologiczne i psychologiczne aspekty, jak również kontekst prawny.

Needs of education for safety of the local community – axiological aspect, psychological aspect and selected normative acts

Keywords sense of security, axiological aspect, psychological aspect, needs of the local population, normative acts

Abstract Each unit should acquire the ability to predict and avoiding threats, as well as learn how to deal with dangerous and crisis situations, including by their proper assessment and assessment of their capabilities. The problem is making a breakthrough in perceiving threats, as well as educating the population and preparing for life. It is necessary to change the way of thinking about general, potential global threats as well as the local area. It is impossible to overestimate the right education, which is part of the basic human need: to be safe. The aim of the article is to try to organize knowledge in the field of education for safety, taking into account its axiological and psychological aspects, as well as the legal context.

Wprowadzenie

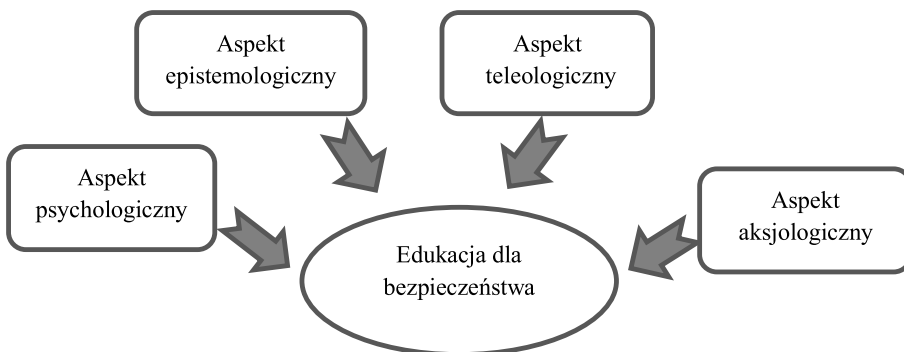
Panuje powszechne przekonanie, że niemal każdy człowiek chce czuć się bezpieczny. Zwiększanie świadomości ludzi na temat istniejących zagrożeń, przez właściwe wychowanie i edukację, pozwala uniknąć „katastrofy” i wzmocnić tym samym ich komfort psychiczny. Zatem „[...] budowanie poczucia bezpieczeństwa polega na takim oddziaływaniu wychowawczym, które przyczynia się do ukształtowania człowieka przekonanego o tym, że potrafi poradzić sobie z wyzwaniami” (Erickson, 2018, s. 12). Każda jednostka powinna zdobyć umiejętność przewidywania i unikania zagrożeń, a także nauczyć się, jak radzić sobie w sytuacjach niebezpiecznych i kryzysowych, m.in. przez ich właściwe oszacowanie oraz ocenę swoich możliwości. Problemem jest dokonanie przełomu w dostrzeganiu zagrożeń zarówno w wymiarze globalnym, jak i obszarze lokalnym oraz odpowiednie edukowanie społeczeństwa, które będzie w stanie spełnienie tej potrzeby zagwarantować.

Artykuł przedstawia wybraną problematykę edukacji dla bezpieczeństwa, a zasadniczej analizie poddano aksjologiczne, psychologiczne oraz procesualne jej aspekty. Uwzględniono także wybrane akty normatywne, które stanowią odzwierciedlenie potrzeb edukacyjnych w świetle przepisów. W opracowaniu wykorzystano metodę obserwacji oraz analizy dokumentów.

U podstaw wszelkich działań edukacyjnych leżą istotne wartości, wzorce, ideały, które wyznaczają kierunek całego procesu. Przez poszanowanie wolności, odpowiedzialności, godności, podmiotowości, autonomii, samostanowienia budujemy przyszłość i właśnie szacunek dla sfery aksjologicznej w procesie kształtowania bezpieczeństwa jest jedną z najważniejszych kwestii.

Edukacja dla bezpieczeństwa korzysta z dorobku psychologii, teologii, epistemologii oraz aksjologii. Z tego względu możemy wyróżnić następujące kategorie edukacji dla bezpieczeństwa: psychologiczną (potrzeby), aksjologiczną (wartości), epistemologiczną (teoria poznania), teleologiczną (cele).

Umocowanie w psychologii bezpieczeństwa pozwala wypracować nawyki, dzięki którym możliwe jest zaspokojenie indywidualnych i społecznych potrzeb związanych z tym aspektem, a także umożliwiające ustawiczne kształcenie i dostosowanie się do aktualnych warunków cywilizacyjno-kulturowych.

Rysunek 1. Aspekty edukacji dla bezpieczeństwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kaczmarczyk, Dobrowolski, Dąbrowska (2018), s. 100–116.

Naukowcy zwracają uwagę na konieczność nowego podejścia do kwestii aksjologicznych w edukacji dla bezpieczeństwa. Szczególnie eksponowana jest teza o potrzebie odwoływania się do istoty podstawowych problemów życia społecznego i indywidualnego, do potrzeb, pragnień i celów życiowych jednostek. Na podstawie wielu badań naukowych, poświęconych m.in. systemowi wartości młodzieży, stwierdzono, że wzrosło znaczenie niezależności, przy jednoczesnym spadku akceptacji wartości afiliacyjnych (Świda-Ziemba, 1995, s. 143). Współczesna młodzież, częściej niż kilka lat temu, podkreśla istnienie rozbieżności poglądów w kwestiach społecznych i moralnych między rodzicami i dziećmi – młodzi ludzie chcą sami kształtować swój stosunek do świata i ponosić za to osobistą odpowiedzialność.

Aksjologiczny aspekt edukacji

Funkcjonują różne wyjaśnienia tego pojęcia, według których wartością jest:

- to, co cenne,
- to, co zgodne z naturą,
- to, czego chcemy,
- to, czego pożądamy,
- to, co zaspokaja potrzeby,
- to, co dostarcza zadowolenia, przyjemności,
- to, co lepiej, żeby było, niż nie było,
- to, co obowiązuje,
- to, co domaga się istnienia.

Każdą kulturę cechuje własny system wartości, który jest uzależniony od historii, tradycji narodowych, systemu sprawowania władzy. Współcześnie dużą wagę przywiązuje się do „edukacji aksjologicznej”, która prowadzi do świadomego wybierania przez ludzi wartości oraz określania ich hierarchii, aspiracji zawodowych i preferowanych stylów życia. Najważniejszy w nim jest człowiek, jego życie i rozwój.

Aksjologia wpływa na edukację i jej cele (wychowawcze), gdyż przedstawia pogląd na postrzeganie świata wartości, zwraca uwagę na indywidualne systemy i hierarchie. Edukacja jest procesem rozwoju człowieka, stopniowym przygotowywaniem do życia w społeczeństwie w taki sposób, aby swobodnie poruszać się w przestrzeni aksjologicznej (odkrywać, tworzyć, akceptować wartości) w poszukiwaniu swojego miejsca w świecie. Daje możliwość obiektywnego poznawania i respektowania wartości wyznawanych przez innych członków społeczeństwa, a tym samym rozbudzania w sobie potrzeby rozwoju intelektualnego. Jednak we współczesnym świecie, w dobie ewolucji rynków pracy, nietrudno dostrzec, że aksjologiczny wymiar aktywności człowieka ulega przekierowaniu na wartości niższe (prestżowe, witalne, hedonistyczne, utylitarne). Słabnie znaczenie takich wartości moralnych jak sprawiedliwość czy dobroć, wszystko podlega relatywizacji – liczy się indywidualizacja, odpowiedzialność za samego siebie.

Konieczny jest dialog między młodym człowiekiem a wychowawcami, nauczycielami i rodzicami, aby móc budować u młodych aksjologiczną strukturę rozwoju wewnętrznego, choć trudno jest konkurować z wartościami hedonistycznymi, gdy konsumpcyjny wymiar życia staje się powszechny. W tym dialogu – odwołując się do aspektu aksjologicznego, być może łatwiej będzie przekonać młodych, aby

krytyczniej odnosili się do świata konsumpcji. Nie chodzi tu o całkowitą rezygnację z dobrodziejstw współczesnego świata, ale o umiejętne poruszanie się w nim, przy jednoczesnym rozpoznawaniu zagrożeń.

Nie sposób charakteryzować procesu wychowania bez postawienia problemu wartości jako głównego problemu aksjologicznego, który nie musi być definitywnie rozstrzygnięty przez naukowców. Podejmując jednak aksjologiczną refleksję w kontekście wychowania, nie można pominąć sformułowania, określenia definicji wartości, gdyż występuje tu ścisła korelacja. Wartości stanowią jeden z głównych wyznaczników i celów ludzkiego działania, nadają sens poczynaniom człowieka i jego życiu. Powinny być akceptowane, rozumiane i szanowane.

J. Półturzycki (1997, s. 100) podkreśla, że podstawowym zadaniem edukacji jest kształtowanie wśród jej uczestników wartości uniwersalnych. Wśród nich szczególne miejsce zajmują np.: prawo do życia i wolności, swobody obywatelskie, demokracja, tolerancja, możliwość samorealizacji, rodzina, praca, edukacja, zdrowie i jego ochrona. Ponadto, według K. Deneka, do ogólnoludzkich wartości należą godność, odpowiedzialność, bezpieczeństwo i prawa człowieka, rozwój, natura, solidarność, dobra wspólne, równość, szczerłość, uczciwość, sprawiedliwość, patriotyzm (Pieczywok, 2014, s. 311–324).

W skład aksjologii społecznej wchodzi wartości moralne i estetyczne. Te pierwsze służą spajaniu środowiska społecznego, łączą poszczególne podmioty wokół koncepcji dobra wspólnego. Zdaniem W. Kitlera dobro wspólne narodu to „[...] rzeczy, stany, okoliczności i sytuacje, które cały naród (suweren) uznaje za będące przedmiotem jego pożądanego i posiadania” (Pieczywok, 2014, s. 313). Wartości moralne są wyznacznikiem kultury duchowej społeczeństwa i świadczą o jego zintegrowanej wspólnotowej tożsamości.

Nie można mówić o podmiocie bezpiecznym bez stabilnego kontekstu moralnego, zatem w zakresie niezbędnych treści procesu edukacji dla bezpieczeństwa zbioru wartości moralnych musi zostać bezwzględnie wpisany. Nie można mówić o podmiocie bezpiecznym bez stabilnego kontekstu moralnego. Podmiot bez wyraźnie określonego zbioru wartości odczuwa dysonans poznawczy, a jednocześnie jest świadomy odpowiedzialności za dokonanie wyboru konkretnej wartości i wynikających stąd konsekwencji. M. Ossowska (1985, s. 159) wyjaśnia:

Mówiąc o konflikcie, możemy mieć na myśli rzeczy różne. Gdy mają one miejsce w psychice indywidualnej, przeżywać konflikt to tyle, co przeżywać rozterkę. Przeżywamy ją, gdy stoimy wobec konieczności wyboru między dwiema wartościami, których równocześnie mieć nie można, albo między dwiema złymi ewentualnościami, których jednocześnie nie można uniknąć.

Taka sytuacja powoduje szczególny rodzaj niepewności i zagrożenia.

Wartości estetyczne skumulowane są w dziedzictwie kulturowym. Rolą edukacji dla bezpieczeństwa jest przekaz wartości estetycznych w postaci dziedzictwa kulturowego społeczeństwa (narodu). Spełnia on funkcję integracyjną, a przez wzmacnianie więzów społecznych tworzy wzorce życia bezpiecznego. S. Ossowski (1999, s. 89) dziedzictwo kulturowe zdefiniował następująco:

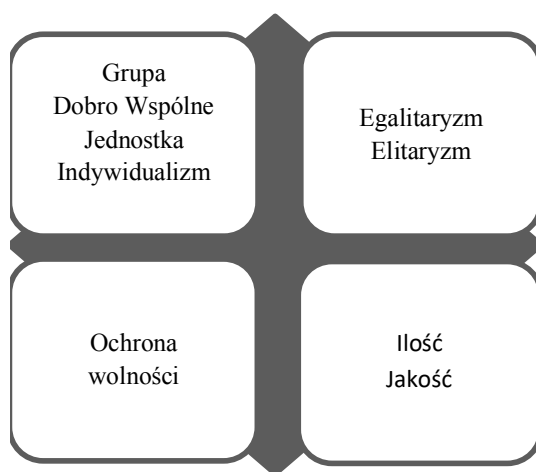
Potocznie, gdy mówi się o kulturowym dziedzictwie grupy społecznej, np. narodu, ma się na myśli nie tylko tzw. kulturę osobistą jednostek, do której sprowadzałyby się owe wzory

reakcji, ale również, i to może nawet przede wszystkim, zespół wytworów takich, jak dzieła sztuki, dzieła naukowe, wytwory techniki, osiedla, instytucje. Przedmioty tego rodzaju są przekazywane z pokolenia na pokolenie i im w znacznej mierze kultura grupy społecznej zawdzięcza swoją ciągłość, w szczególności kultura społeczeństw o bardziej rozbudowanej strukturze.

Świat wartości ulega ciągłym zmianom i modyfikacjom. Wartość, która dawniej była postrzegana jako ważna, istotna dla rozwoju jednostki, straciła na znaczeniu, kosztem innej niekoniecznie istotniejszej.

Bezpieczeństwo jednostki jako wartość

Przeciwnostawne wartości bezpieczeństwa jednostki

Rysunek 2. Przeciwnostawne wartości bezpieczeństwa jednostki

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Harbatski, Krzysztofik-Gogol (2016), s. 54–64.

Postawmy tutaj pytanie: czym to jest wartość? Odpowiedź nie jest oczywista – to, co człowiek najbardziej ceni, co ma dla niego największe znaczenie, co jest dla niego istotne, to: uczciwość, sprawiedliwość społeczna i życie w zgodzie z naturą, jak również przekonania o pożądanym stanach docelowych, które kierują wyborami człowieka oraz oceną zachowań i zdarzeń.

Bezpieczeństwo jednostki polega na zaspokojeniu najważniejszych potrzeb dotyczących przetrwania, stabilizacji, dobrobytu oraz jakości życia. Jest potrzebą egzystencjalną jednostek, grup społecznych, państwa. Jednak bezpieczeństwo, jako wartość, powinno uzyskać aprobatę jednostki, a tym samym społeczeństwa. Natomiast utrata tej wartości może spowodować za-

grozenie dla stabilności życia wspólnego. Istotny jest również system prawa, który zapewnia porządek w stosunkach społecznych – to procedury postępowania w przypadku, kiedy jednostka, rodzina czy grupa społeczna znajdują się w trudnej sytuacji życiowej.

Z wartościami jednostki wiążą się nie tylko potrzeby, ale także ryzyko i cele jednostki, realizowane przez określony model polityki społecznej państwa. Miarą oceny osiągnięcia celu może być sukces lub porażka.

Wartość jednostki a polityka społeczna

A. Kurzynowski definiuje politykę społeczną jako działalność państwa, samorządu i organizacji pozarządowych zmierzającą do kształtowania ogólnych warunków pracy i bytu ludności, prorozwojowych struktur społecznych oraz stosunków społecznych opartych na równości i sprawiedliwości społecznej, sprzyjających zaspokajaniu potrzeb społecznych na dostępnym poziomie (Kurzynowski, 2003, s. 11). Współpraca władz samorządowych i pozarządowych nie zawsze w pełni ze sobą współgra, choć jest podejmowana coraz częściej. Uzewnętrznia się przez wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań w wielu dziedzinach życia społecznego i metodach realizacji zadań, nowych możliwościach finansowania czy też poprawie komunikacji między mieszkańcami a władzami miast. Niemniej wiele jest jeszcze w tej kwestii do zrobienia.

J. Rosner określa politykę społeczną jako działalność państwa i organizacji społecznych w dziedzinie kształtowania warunków bytu i pracy, zmierzających do optymalnego zaspokojenia indywidualnych i społecznych potrzeb (Rysz-Kowalczyk, 2002, s. 30). Społeczeństwo w coraz większym stopniu formuluje pod adresem władz lokalnych swoje postulaty – jednak większe szanse na ich wysłuchanie i uwzględnienie mieszkańcy mogą uzyskać, występując jako reprezentanci różnych organizacji społecznych. Korzystanie z podmiotowości prawnej oraz większa siła przebicia (grupa, a nie pojedynczy petent) przekłada się na poważniejsze traktowanie zgłaszanych postulatów przez władze lokalne i inne podmioty.

Do instrumentów prawnych, które pomagają w realizacji polityki społecznej, zaliczamy (Wieczorek, Sarota, 2019, s. 150–154):

- spisane w dokumentach międzynarodowych, Konstytucji RP, realizowane w aktach prawnych prawa i wolności obywatelskie (prawa negatywne polegające na nieangażowaniu się państwa) oraz prawa socjalne (prawa pozytywne wymagające udziału państwa),
- regulacje prawne mające wpływ na różnorakie dziedziny życia, zwłaszcza zachowania ludzi jako podwładnych i przełożonych (prawo pracy) oraz członków rodzin (prawo rodzinne).

Do tradycyjnych dziedzin bezpieczeństwa społecznego, mającego istotne znaczenie, można zaliczyć system edukacyjny, instytucje poprawiające sytuację osób starszych czy niepełnosprawnych, itp. Każdy człowiek powinien zwiększać osobistą odpowiedzialność za życie, zdrowie, bezpieczeństwo swoje i innych, w razie konieczności przy pomocy i wsparciu instytucji społecznych.

Poczucie bezpieczeństwa personalnego w XXI wieku obejmuje cztery przestrzenie:

1. Wiedza na temat zagrożeń oraz mechanizmów rządzących życiem politycznym, gospodarczym i społecznym w globalizującym się świecie.

2. Rozwijanie zdolności metapoznawczych jednostki, zwanych „myślenie o myśleniu”, „wiedza o wiedzy”, „poznanie poznania”.
3. Dbanie o edukację medialną w szkołach, krytyczno-refleksyjny stosunek do przekazów medialnych, rozumienie ich mechanizmów, korzyści i negatywnych stron.
4. Wspomaganie jednostki w tworzeniu kultury, budowaniu świata wartości, wyrabianie nawyków samodoskonalenia i szeroko rozumianego wzbogacania własnej osobowości, w nieustannym obcowaniu z wiedzą.

Bezpieczeństwo jednostki jako potrzeba

Nie ulega wątpliwości, że bezpieczeństwo jest dla każdego człowieka czymś innym, bardzo osobistym i indywidualnym, ale zależne jest od wieku, płci, środowiska, warunków egzystencji i wreszcie od preferowanego systemu wartości. Potrzeba to warunek egzystencji i rozwoju człowieka. Jej niezaspokojenie wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia. To także niezaspokojony stan braku czegoś, aktywizujący do działania.

W teorii potrzeb bezpieczeństwo jest rozumiane jako kategoria formalna, składająca się z konkretnych potrzeb, bądź jako potrzeba, której treść wiąże się z zapewnieniem podstawowych warunków zdrowia psychicznego jednostki. S. Siek wskazuje, że potrzeba bezpieczeństwa odpowiada instynktowi samozachowawczemu, a jej niezaspokojenie wiąże się z odczuwaniem lęku i niepokoju (Siek, Grochowska, 2001, s. 150). Bezpieczeństwo jest podstawową potrzebą człowieka i odgrywa ogromną rolę w wartościowaniu otoczenia oraz podejmowaniu działań.

Potrzeby w psychologii przedstawione są jako podstawowe dyspozycje do działania, w dużej części wrodzone – posiadają jedną charakterystyczną cechę, mianowicie czynnik motywacyjny. Człowiek, aby żyć i właściwie funkcjonować, potrzebuje zasobów oraz ma potrzebę ich gromadzenia. Źródłem aktywności jest napięcie, które pobudza organizm do działania, natomiast działanie, wynikające z potrzeby, nastawione jest na redukcję napięcia i przywrócenie stanu równowagi. Na przykład przeczytanie dobrej książki może być czynnikiem zaspokojenia potrzeby estetycznej i w efekcie może wzmacniać napięcie motywacyjne, powodujące chęć przeczytania kolejnej, dobrej lektury. Proces zaspokajania potrzeb może odbywać się automatycznie, bez udziału świadomości, gdy organizm, odczuwając napięcie motywacyjne, znajduje odpowiedni przedmiot, który je redukuje. Niezbędne zatem jest poszukiwanie owego przedmiotu. Istotna jest także potrzeba posiadania filozoficznego czy religijnego światopoglądu, który pozwala zrozumieć otaczającą rzeczywistość. Te potrzeby, podobnie jak potrzeby fizjologiczne (najniższe w hierarchii), mają wielką siłę oddziaływania, a ich niezaspokajanie ma istotny wpływ na samoocenę, pogląd na świat i odnoszenie się do niego.

Psychologiczny aspekt bezpieczeństwa

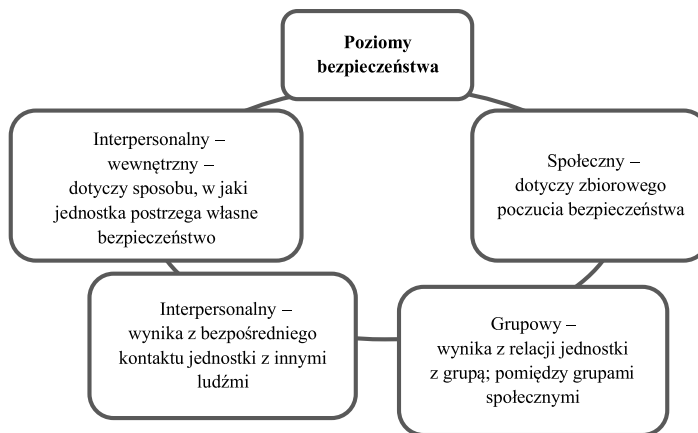
Do komponentów bezpieczeństwa można zaliczyć: odczuwany stan komfortu psychicznego i związany z nim brak poczucia zagrożenia oraz umiejętność rozpoznawania zagrożenia i reakcji adekwatnej do sytuacji. Sposób patrzenia na rzeczywistość zależy od wielu czynników, miano-

wicie: doświadczeń, aktualnych celów i potrzeb, właściwości naszego umysłu, cech osobowości wyzwalanych w stanach emocjonalnych. Warto podkreślić, że poczucia bezpieczeństwa nie da się zobiektywizować.

W. Kostecki w książce *Strach i potęga* zaznacza, że istotna jest redefinicja pojęcia zagrożenia – z fizycznego na psychologiczne. Istotą jest zrozumienie, że szkody poczynione przez wyspecjalizowane jednostki innych państw nie ograniczą się do zwykłych ataków hackerskich, takich jak kradzież poufnych informacji i danych, zablokowanie stron internetowych czy nawet trwale uszkodzenie sieci obsługiwanych przez nie ośrodków administracyjnych, przemysłowych i innych (Kostecki, 2012, s. 64, 74).

Skutki zastosowania cyberbroni uwidocznia się w nastrojach zdezorientowanego społeczeństwa, jednostek, w zachowaniu kręgów gospodarczych obawiających się manipulacji na rynku finansowym oraz wykradania tajemnic finansowych. Zgodnie z maksymą Sun Tzu – chińskiego generała: „Jeżeli przeciwnik jest wypoczęty, skłoń go do wysiłku. Jeżeli jest jednomyślny, spraw by się podzielił. Atakuj, gdy jest nieprzygotowany. Idź tam, gdzie się Ciebie nie spodziewa” (Sun Tzu, 2007, s. 10).

Przykładów ataków internetowych z ostatnich lat nie brakuje. Istotne jest, aby o tego typu zagrożeniach, a przede wszystkim sposobach zwalczania, młodzież uczyła się w szkołach.

Rysunek 3. Poziomy bezpieczeństwa człowieka

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Klamut (2012), s. 42–45.

Bezpieczeństwo w znaczeniu psychologicznym to interakcyjnie postrzegana stabilność, pewność w różnorodnych układach interpersonalnych, której podstawą jest relacja jednostki z otoczeniem. Człowiek dąży do tego, aby móc przewidzieć zachowania innych ludzi. Natomiast społeczny charakter bezpieczeństwa jest związany z rzeczywistą lub wyobrażoną obecnością innych.

Poczucie bezpieczeństwa wiąże się z fizycznym i psychicznym odczuwaniem spokoju i pewności, brakiem zdarzeń niebezpiecznych lub redukcji ryzyka i niepewności, dobrym poinformowaniem (wyedukowaniem), pewnością własnej stabilizacji. Istotna w tej kwestii jest

również świadomość zakotwiczenia w otoczeniu społecznym. Do indywidualnych warunków poczucia bezpieczeństwa jednostki zaliczamy:

- tendencje do doświadczania lęku i strachu,
- wczesnodziecięce doświadczenia, w wyniku których jednostka może postrzegać świat jako zagrożenie,
- skłonność do podejmowania ryzyka,
- samoocenę,
- neurotyczność a zrównoważenie emocjonalne,
- bierny egocentryzm.

Nie jesteśmy, jako społeczeństwo, wolni od sytuacji braku bezpośredniego zagrożenia, kiedy:

- nastąpią burzliwe i nieoczekiwane zmiany w życiu jednostki,
- wystąpi kryzys emocjonalny, behawioralny, poznawczy.

Wzmacnianie poczucia bezpieczeństwa następuje przez działalność edukacyjną, która wspomaga budowanie własnej kondycji psychicznej, doskonali umiejętności związane z praktycznym działaniem w różnych sferach życia – wpływa na poczucie bezpieczeństwa, dzięki elementowi teoretycznemu, ale przede wszystkim praktycznemu. Kształtuje również postawy prospołeczne, bardzo ważną jest współpraca ze środowiskiem lokalnym, służbami profesjonalnie przygotowanymi do działań na rzecz bezpieczeństwa, organizacjami i instytucjami społecznymi, pozarządowymi, jak: Policja, Straż Pożarna, Straż Graniczna, Wojsko Polskie.

Edukacja dla bezpieczeństwa na potrzeby ludności lokalnej

Głównym celem edukacji dla bezpieczeństwa jest ukazanie potrzeby rozwijania świadomości całego społeczeństwa w zakresie nowych zagrożeń oraz wykształcenie nawyków reagowania na nie. Wymaga to zaangażowania wielu instytucji, poczynając od rodziny i szkoły, na mediach i władzy publicznej kończąc.

Jednak, aby społeczeństwo było odpowiednio przygotowane do prawidłowych postaw i zachowań, w sytuacjach niebezpiecznych potrzebne jest wsparcie ze strony samorządu lokalnego oraz władz państwowych. Działania informacyjne w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom powinny być poparte przez odpowiednio przygotowaną edukację dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych. Dużą rolę do odegrania mają tu organizacje społeczne i pozarządowe.

R. Krawczyński przyjmuje następujące twierdzenia, związane z edukacją społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa:

- skuteczność działania społeczeństwa demokratycznego jest umiejętnością samoorganizacji oraz zaangażowania w sprawy społeczne i regionalne, włączając w to zapewnienie sobie bezpieczeństwa;
- żadne, nawet najlepiej zorganizowane społeczeństwo, państwo nie jest w stanie określić wszystkich zagrożeń;
- ochrona ludności i ratowanie życia ludzkiego to dziedziny, które powinny podlegać stałemu doskonaleniu i rozwojowi;
- współpraca w zakresie poprawy bezpieczeństwa powinna wiązać się zarówno z inicjatywą samorządu terytorialnego, jak i społeczeństwa;

- zakres tej działalności powinien uwzględniać potrzeby ludności oraz specyfikę terytorialną, ekonomiczną i społeczną.

Należy uświadamiać ludziom, że każdy z nas ma wpływ na własne bezpieczeństwo, a koordynacja wszystkich elementów i sektorów ochrony ludności pomoże w przeciwdziałaniu zagrożeniom oraz w minimalizowaniu ich skutków (Pieczywok, 2011, s. 10).

Przygotowanie społeczeństwa na wypadek sytuacji o charakterze nadzwyczajnym jest konstytutywnym etapem w zakresie ochrony ludności, stąd tak ważna jest świadomość istnienia potencjalnych zagrożeń.

Skuteczność ochrony i jej poziom zależą od momentu rozpoczęcia edukacji, która powinna objąć już najmłodsze dzieci. Pożądane rezultaty w zakresie edukacji społeczeństwa można osiągnąć, bazując na doświadczeniach i rozwiązaniach przyjętych w innych krajach (Pieczywok, 2011, s. 11). W państwach europejskich stosuje się skuteczną formę podnoszenia poziomu bezpieczeństwa na danym obszarze dzięki integracji środowisk lokalnych, wiąże się to z kształtowaniem poczucia przynależności do wspólnoty oraz tworzeniem więzi środowiskowych. Zapoczątkowany w Skovde (Szwecja) program „Bezpieczne gminy” został adaptowany do naszych realiów i wdrożony w Polsce w Tarnowskich Górach.

Tworzenie takiego programu polega przede wszystkim na analizie najważniejszych i najbardziej prawdopodobnych zagrożeń w danej gminie. Jego realizacja polega na stałej współpracy ze społecznością lokalną, która zostaje zaangażowana we wszystkie praktyczne działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa. Realizowane w Szwecji programy cieszą się ogromną popularnością i przynoszą bardzo dobre rezultaty w odniesieniu do integracji społeczności lokalnych oraz podnoszenia wiedzy i umiejętności w zakresie bezpiecznych zachowań.

Edukacja dzieci i młodzieży w szkołach odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu bezpiecznych zachowań i postaw. Na świecie proces wychowania i edukacji społecznej bardzo wcześnie wzbogacany jest o treści związane z szeroko pojmowanym bezpieczeństwem. W Polsce dzieje się podobnie, już na etapie edukacji przedszkolnej przekazywane są informacje o zagrożeniach. Jednak, aby efekty były wysoce zadowalające, potrzebny jest system, który koordynowałby obecność wskazanych zagadnień w toku edukacji (na wszystkich etapach), a ponadto obejmowałby swoim programem także osoby dorosłe, które formalną edukację już zakończyły. Niemniej należy położyć szczególny nacisk na praktyczne przygotowanie dzieci i młodzieży do właściwego zachowania się w razie zagrożenia.

Edukacja dla bezpieczeństwa a wybrane akty normatywne

Potencjał społeczny, w tym kapitał ludzki, jest ważnym czynnikiem warunkującym sprawność państwa, wzrost gospodarki narodowej, aktywności społeczeństwa obywatelskiego oraz ogólną poprawę jakości życia obywateli. Istotnym elementem rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego jest edukacja na rzecz bezpieczeństwa.

Zgodnie ze Strategią Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej:

nadrzędnym celem działań państwa w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego jest utrzymanie zdolności do reagowania w przypadku wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa

publicznego oraz bezpieczeństwa powszechnego, związanych z ochroną porządku prawnego, życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed bezprawnymi działaniami oraz skutkami klęsk żywiołowych, katastrof naturalnych i awarii technicznych.

Osiągnięcie tego celu wymaga:

- tworzenia spójnych przepisów prawnych,
- kształtowania postaw społecznych,
- doskonalenia działalności wszystkich podmiotów państwowych i społecznych, których aktywność związana jest z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa.

Jest to możliwe przez upowszechnianie wiedzy o zagrożeniach dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, strategia bezpieczeństwa narodowego RP precyzuje, że instytucje zajmujące się edukacją powinny intensyfikować działania w tym zakresie, koordynować działania różnych, związanych z tą działalnością instytucji i dbać o kompetencje odpowiedzialnych osób (Pieczywok, 2011, s. 39). Większy nacisk należy położyć na jakość kształcenia w zakresie zagadnień istotnych dla bezpieczeństwa państwa i obywateli w powszechnym systemie edukacji oraz szkolnictwie wyższym, a także na doskonalenie zawodowe żołnierzy, funkcjonariuszy publicznych, personelu cywilnego wojska i służb, pracowników administracji publicznej oraz nauczycieli przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 26 lipca 2018 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. poz. 1679) przewiduje do realizacji w ramach przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa zagadnienia, zrozumienie których pozwoli wypracować mechanizmy pozwalające rozpoznać zagrożenia oraz opanować zasady postępowania w takich przypadkach.

1. Bezpieczeństwo państwa – objaśnienie działania mechanizmów rządzących zapewnieniem ładu, porządku, stabilności społeczności ludzkich, towarzyszących temu koncepcji, metod i form postępowania. Uczy rozumienia problematyki bezpieczeństwa państwa, posiada przy tym wieloaspektową wykładnię: kreuje zrozumienie przeszłości, tworzy obraz teraźniejszości i stanowi przesłanki do myślenia o przyszłości. Ujęta w treściach nauczania problematyka koncentruje się na zarządzaniu, polityce i strategii bezpieczeństwa z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego.

Istotnym elementem jest także przygotowanie do działań ratowniczych w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń (wypadków masowych i katastrof). Treści tu zawarte dotyczą organizacji działań ratowniczych, kształcenia umiejętności praktycznych, stosowanych przy nauce udzielania pierwszej pomocy. Podjęcie akcji ratunkowej przez świadka zdarzenia, prowadzenie jej do czasu przyjazdu karetki pogotowia, jest w stanie uratować życie, natomiast zaniechanie działania w nieuchronny sposób doprowadzić może do śmierci chorego.

2. Podstawy pierwszej pomocy – umiejętność udzielania pierwszej pomocy, jak również edukacja zdrowotna z uwagi na największe prawdopodobieństwo wykorzystania ich

w praktyce, w życiu, zwłaszcza właściwe postępowanie z osobami, u których wystąpiło nagle zatrzymanie krążenia.

3. Edukacja zdrowotna obejmuje m.in. zagadnienia zdrowia w wymiarze indywidualnym i zbiorowym. Zachowania prozdrowotne, np. wyrabianie w uczniach odpowiednich nawyków ma istotne znaczenie, gdy zdobyte umiejętności trzeba zastosować w warunkach realnego zagrożenia, kiedy naturalnie występujący wysoki poziom stresu utrudnia prowadzenie akcji ratunkowej.

W przypadku Narodowych Sił Rezerwowych istotne jest, aby w trakcie szkolenia żołnierzy zwrócić szczególną uwagę na sytuacje wzrostu zagrożeń militarnych lub niemilitarnych w czasie klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, działań antyterrorystycznych, ochrony mienia, akcji poszukiwawczych oraz ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego (Pieczywok, 2011, s. 67). Tematyka zagrożeń jakże aktualna w XXI wieku.

Wzmocnienie armii zawodowej nastąpi dzięki siłom rezerwy, które szybko zareagują w sytuacji wzrostu zagrożeń militarnych lub niemilitarnych, związanych z potrzebami zarządzania kryzysowego w czasie klęsk żywiołowych oraz likwidacji ich skutków, działań antyterrorystycznych, ochrony mienia, akcji poszukiwawczych oraz ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego (Pieczywok, 2011, s. 67).

Wyszkoleni żołnierze rezerwy wzmocniają Siły Zbrojne RP, łącząc powinności służby z obowiązkami zawodowymi. Temu celowi służy wyselekcjonowany, ochotniczy zasób żołnierzy rezerwy, posiadający przydziały kryzysowe na określone stanowiska służbowe w jednostkach wojskowych (nadane w wyniku zawartych kontraktów na pełnienie służby wojskowej w rezerwie), pozostających w dyspozycji tzw. Narodowych Sił Rezerwowych (NSR).

W związku z zawieszeniem obowiązkowych form służby wojskowej, w celu stworzenia zasobów wyszkolonych żołnierzy rezerwy (w tym na potrzeby Narodowych Sił Rezerwowych), uruchomiony został system szkolenia ochotników w ramach służby przygotowawczej.

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej wyróżnia dwa priorytetowe kierunki działania realizacji edukacji dla bezpieczeństwa (BBN, 2019, s. 181).

1. Podnoszenie świadomości społecznej w kwestii rozumienia współczesnych zjawisk i procesów, będących źródłem zagrożeń dla bezpieczeństwa, jak również wyposażanie obywateli w wiedzę i umiejętności pozwalające w sposób świadomy, celowy, efektywny i racjonalny reagować na pojawiające się zagrożenia. Celem tego działania jest budowa powszechnej woli i gotowości społecznego zaplecza systemu bezpieczeństwa narodowego do jego obywatelskiego wsparcia oraz gospodarczego zasilania.
2. Zwiększenie efektywności działania administracji publicznej (państwowej i samorządowej) w sprawach bezpieczeństwa przez systematyczne i ustawiczne podnoszenie poziomu kwalifikacji w celu osiągnięcia i utrzymania wysokiego poziomu gotowości oraz zdolności sił, służb, straży oraz administracji do sprawnego reagowania na pojawiające się zagrożenia. Celem tego działania jest stworzenie zasobów profesjonalnego kapitału ludzkiego systemu bezpieczeństwa narodowego.

W zależności od grupy docelowej (uczniowie, studenci, kadra służb dyspozycyjnych oraz pracownicy sił, służb i straży), organizatora (państwo, samorząd terytorialny, organizacje pozarządowe) i podmiotów wykonawczych (publiczne, niepubliczne), jak również problemowej

specyfiki dziedziny bezpieczeństwa narodowego, edukacja dla bezpieczeństwa powinna przyjąć formę jednego z trzech rodzajów działań:

- a) programowego nauczania na etapie szkoły podstawowej oraz szkoły średniej w powszechnym systemie edukacji:
  - edukowania uczniów z zakresu bezpieczeństwa ogólnego i przygotowania na wypadek zagrożeń życia oraz zdrowia, w tym kształtowania umiejętności w zakresie ratownictwa medycznego i zachowania w sytuacjach kryzysowych,
  - szkolenia uczniów, rodziców i nauczycieli z zakresu bezpieczeństwa komunikacyjnego, przeciwdziałania społecznym zagrożeniom i patologiom (przemoc rówieśnicza, w tym cyberprzemoc; profilaktyka antynarkotykowa, antyalkoholowa; bezpieczne zachowania nad wodą, w górach, m.in. w czasie wakacji) oraz kształtowania ich wiedzy o odpowiedzialności karnej nieletnich;
- b) szkolenia kursowego w systemie doskonalenia zawodowego (podnoszenie kwalifikacji i umiejętności zawodowych kadry służb dyspozycyjnych, pracowników administracji państwowej i samorządowej, w tym nauczycieli przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa);
- c) kształcenia akademickiego z zakresu zintegrowanego bezpieczeństwa narodowego w systemie szkolnictwa wyższego w tym przygotowania zawodowego w ramach wszystkich poziomów studiów kadry i pracowników służb dyspozycyjnych.

Podsumowanie

Zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli są liczniejsze i bardziej kompleksowe, niż miało to miejsce kilkadziesiąt, a nawet kilkanaście lat temu. Jest to jakościowo nowa sytuacja, która wymaga zmodyfikowania podejścia instytucji państwowych, samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych do spraw edukowania społeczeństwa w zakresie wiedzy o bezpieczeństwie.

Edukacja stanowi podstawową drogę kształtowania bezpieczeństwa ludności. Ma ogromny wpływ na wiedzę i umiejętności, konieczne do prawidłowego reagowania na wypadek zagrożeń.

Istotnym elementem rozważań nad perspektywami rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa jest analiza literatury z tego zakresu, która pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Edukacja dla bezpieczeństwa stale się rozwija, nadal jednak bywa utożsamiana z edukacją obronną. Należy jednak pamiętać, że edukacja obronna jest tylko jednym z jej aspektów. Po zmianie podstawy programowej uczniowie otrzymali możliwość korzystania z wielu podręczników.
2. Na uwagę zasługuje to, że edukacja dla bezpieczeństwa jest terminem interdyscyplinarnym, dlatego też można bazować na bogatej literaturze z innych dyscyplin nauki, mianowicie geografii, fizyki, biologii, matematyki. Pojęcie bezpieczeństwa związane jest ściśle z filozofią, pedagogiką, edukacją i innymi dziedzinami (Roguska, Gmitruk, Krawczyk, Zacharuk, 2010, s. 430). Analiza źródeł bibliograficznych, obejmujących edukację dla bezpieczeństwa, wskazuje na wiele rodzajów opracowań: obejmują one jednak głównie aspekty teoretyczne – wskazanie celów; wytypowanie podstawowych obszarów, przekazywanie sposobów praktycznych związanych z propagowaniem i realizowaniem edukacji

dla bezpieczeństwa. Zauważyć należy, że jest zbyt mało elementów praktycznych, które pozwoliłyby wykształcić umiejętność reakcji także poza szkołą.

3. Edukacja dla bezpieczeństwa jest niezwykle istotnym tematem, który wymaga zaangażowania władz państwowych, odpowiednich służb, organizacji, polityków – całego społeczeństwa. Tylko kompleksowe, cykliczne i zakrojone na szeroką skalę działania, w tym pełne zaangażowanie nas wszystkich, mogą przynieść oczekiwane efekty, czyli podnieść poziom świadomości społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa.

Zadaniem przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa jest wprowadzanie zmian w świadomości ucznia, w jego sposobie myślenia, działania i reagowania, co gwarantowałyby bezpieczeństwo osobiste i umiejętność zachowania się w sytuacjach kryzysowych. Ważnym aspektem jest wiedza o tym, jakie działania podjąć, aby zmiany były trwałe.

Bibliografia

- Biuro Bezpieczeństwa Narodowego (2019). Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa.
- Denek, K. (1990). *Unowocześnienie procesu kształcenia. Operacjonalizacja celów kształcenia*. Kalisz: Centrum Doskonalenia Nauczycieli.
- Erickson, H. (2018). *Rola kryzysu w rozwoju człowieka – szansa czy zagrożenie? Teoria rozwoju psychospołecznego, Rozwój tożsamości wg Ericsona*. Pobrane z: Blog o psychologii – animadady <https://animadady.wordpress.com/rozwoj-tozsamosci-wg-eriksona/> (24.06.2019).
- Grabowska-Lepczak, I., Tryboń, M., Kwiatkowski, M. (2011). Transformacja oraz perspektywy rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa w Polsce. *Zeszyty Naukowe SGSP, 41*, 54–56.
- Harbatski, A., Krysztofik-Gogol, E. (red.) (2016). *Edukacja w perspektywie wyzwań współczesności*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kaczmarczyk, B., Dobrowolski, P., Dąbrowska, M. (2018). *Wybrane aspekty edukacji dla bezpieczeństwa*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kawczyński, R. (2013). *Samoobrona powszechna, obrona cywilna i zarządzanie kryzysowe a edukacja społeczeństwa w zakresie ochrony ludności*. W: M. Żubera (red.). *Katastrofy naturalne i cywilizacyjne, zagrożenia i reagowanie kryzysowe* (s. 17–22). Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. Gen. T. Kościuszki.
- Klamut, R. (2012). Bezpieczeństwo jako pojęcie psychologiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, 4* (19), 41–51.
- Kostecki, W. (2012). *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*. Warszawa: Poltext.
- Kurzynowski, A. (2003). *Polityka społeczna*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa. Pobrane z: https://mfiles.pl/pl/index.php/Polityka_spooleczna (24.06.2019).
- Kwasowski, Z. (2011). *Bezpieczeństwo w kształceniu nauczycieli*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ossowska, M. (1985). *Normy moralne – próba systematyzacji*. Warszawa: PWN.
- Ossowski, S. (1999). *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pieczywok, A. (2011). *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. Konteksty, zagrożenia, wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pieczywok, A. (2018). Aksjologiczne – teleologiczne oraz procesualne aspekty edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej. *Studia Dydaktyczne, 26*, 311–327. Pobrane z: http://dydaktyka.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2015/07/24_Pieczywok_Andrzej_korekta.pdf http://dydaktyka.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2015/07/24_Pieczywok_Andrzej_korekta.pdf (24.06.2019).

- Pólturzycki, J. (1997). *Dydaktyka dla nauczycieli*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Roguska, A. (2010). *Edukacja dla bezpieczeństwa w kontekście mediów w skali mikro i makro*. W: J. Gmitruk, A. Krawczyk, T. Zacharuk (red.), *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo. Księga jubileuszowa prof. Jerzego Kunikowskiego w 65. rocznicę urodzin* (s. 430). Warszawa–Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 lipca 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Dz.U. 2018, poz. 1679.
- Rysz-Kowalczyk, B. (red.) (2002). *Leksykon polityki społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Siek, S., Grochowska, A. (2001). *Wybrane metody badania osobowości*. T. 2. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego (s. 150–154). Pobrane z: <https://azdoc.pl/siek-s-wybrane-metody-badania-osobowoci-tom-2.html> (29.06.2019).
- Staszczak M. (2004). Edukacja dla bezpieczeństwa – inwestycją w przyszłość. W: R. Rosa (red.), *Bezpieczeństwo i prawa człowieka w badaniach naukowych i edukacji*. T. 2, *Bezpieczeństwo i prawa człowieka w edukacji* (s. 87–88). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Stępień, R. (1999). *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2014. Pobrane z: <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf> (31.01.2019).
- Sun, T., Pin, S. (2007). *Sztuka wojny*. Gliwice: Helion.